

Mesmer De Weense Tovenaar

Sommige psychiaters en psychologen lukt het om bij het grote publiek bekend te worden, maar het is weinigen gegeven dat hun naam in het alledaagse taalgebruik wordt opgenomen. Het bekendste voorbeeld is Sigmund Freud – in ‘freudiaanse vergissing’. Het andere voorbeeld is Franz Anton Mesmer, maar dan alleen in het Engels, waar ‘mesmerizing’ fascinerend betekent. Hij geniet verder enige bekendheid als een voorloper van hypnotherapie. Wie was deze man, die in de 18^e eeuw een golf van opwinding veroorzaakte, maar nu grotendeels vergeten is?

In 1778, ruim tien jaar voor de Franse revolutie, vestigde de Weense arts Mesmer zich in Parijs. Hij hoopte daar de erkenning te krijgen die hem in Oostenrijk was onthouden. Mesmer had ontdekt – dacht hij – dat het universum is doortrokken van ‘dierlijk magnetisme’ en dat mensen ziek worden door blokkades in deze magnetische stroming. Mesmer werkte aanvankelijk met magneten die hij op het lichaam van zijn patiënten plaatste. Patiënten raakten erdoor in een ‘crisis’: ze gingen trillen, kregen convulsies of pijnscheuten. Na enige tijd stopte dat vanzelf en voelden ze zich beter.

Op een gegeven moment ontdekte Mesmer dat het ook zonder magneten ging: patiënten raakten soms al in crisis als ze zijn pand betraden. Hij concludeerde dat hij een sterk persoonlijk magnetisme bezat, waardoor hij kon genezen met gebaren. Voor groepsessies gebruikte hij apparaten: houten tobbes waaruit ijzeren staven staken die gemagnetiseerd waren en die patiënten konden vasthouden. Chique patiënten dan – de lagere standen werden behandeld in de tuin, waar bomen werden gemagnetiseerd.

Mesmer deed allerlei pogingen om zijn therapie officieel te laten erkennen, maar die liepen op niks uit. Zijn collega's beschouwden hem, net als in Wenen, als een kwakzalver. De patiënten stroomden echter van heinde en verre toe, en de ene na de andere genezing voltrok zich. Mesmer werd zo'n sensatie dat de koning in 1784 opdracht gaf het dierlijk magnetisme te onderzoeken. De

Académie des Sciences stelde een commissie samen van zwaargewichten: de chemicus Lavoisier, de sterrenkundige Bailly, de arts Guillotin en de Amerikaanse ambassadeur, Benjamin Franklin.

De commissie observeerden groepsbehandelingen en deden er zelf ook aan mee. Deze séances vonden plaats in een mystieke sfeer. In een rijk gestoffeerde kamer, met gedempt licht, klonk de ijle muziek van een glasharmonica – toevallig, een uitvinding van Benjamin Franklin. De een na de andere patiënt ging in crisis. De commissieleden zelf ondervonden echter geen effect.

Het cruciale experiment werd uitgevoerd bij Benjamin Franklin thuis. In zijn tuin werd een van de bomen gemagnetiseerd. Een jongeman van wie bekend was dat hij gevoelig was voor magnetisme werd rondgeleid. Hij was geblinddoekt en wist niet welke boom gemagnetiseerd was. Elke boom moest hij twee minuten omarmen. Bij de eerste boom verklaarde hij dat hij zich beklemd voelde. Dit was echter op flinke afstand van de gemagnetiseerde boom: 9 meter. Bij de tweede boom voelde hij zich verdoofd en vreemd in zijn hoofd. De afstand was nu 12 meter. Bij de derde boom, op 13 meter, kreeg hij hoofdpijn. Bij de vierde boom, op 8 meter, verloor hij het bewustzijn, verstijfde en werd weggedragen.

Met deze jongen werden ook de laatste twijfels van de commissie weggedragen. Hun conclusie luidde dat inbeelding (verwachting) de werkelijke oorzaak is van de geobserveerde effecten. Magnetisme met een bepaalde verwachting leidde tot crisis, magnetisme zonder verwachting leidde tot niets. De therapeutische effecten werden niet betwist, maar het experiment legde bloot dat het effect op iets anders dan magnetisme was gebaseerd. Mesmer was furieus. Zijn tragiek is dat hij in zijn zucht naar erkenning een belangrijke ontdekking, die voor het oprapen lag, heeft laten liggen. Hij had de geschiedenis in kunnen gaan als de ontdekker van het placebo-effect, van de kracht van verwachtingen. Het placebo-effect dat nog altijd zo'n belangrijke rol speelt – zeker bij nieuwe therapieën wanneer de verwachtingen hooggespannen zijn. Toch is Mesmer bij leven nog roem ten deel gevallen: hij figureert in Mozart's opera *Così fan tutte*, waarin een parodie op zijn behandeling is te zien. Hij zal niet blij zijn geweest met hoe hij daarin is neergezet. Met het woord *mesmerizing* daarentegen, was hij ongetwijfeld in zijn nopjes geweest.
